

Vicens Vives: un intent de visió global*

Vicens Vives: an attempt at an overall view

per Eva Serra i Puig

RESUM:

Aquest article intenta presentar una visió totalitzadora de l'obra de Jaume Vicens Vives. Aborda en primer lloc els eixos més personals de la seva vida, per passar després a abordar les energies que va desplegar en el camp de la recerca històrica, tot relacionant la seva evolució amb la de la situació política. Sota noves llums, l'obra de Jaume Vicens Vives queda d'aquesta manera retratada amb clarors i ombres. Mentre, per una banda, va projectar cap al futur la investigació històrica quantitativa, per l'altra, no va saber interpretar elements i èpoques de la història de Catalunya, motiu pel qual moltes de les seves aportacions es troben ara en fase de revisió.

PARAULES CLAU:

Historiografia, pactisme, remences, monarquia autoritària, absolutisme, franquisme, democratització.

ABSTRACT:

This article attempts an overall assessment of Jaume Vicens Vives's life work. Looking first at the most personal aspects of his life, it then moves on to address the deployment of his energies in the field of historical research, relating his evolution with that of the political situation. Thus seen under a new light, his work presents bright spots and shadows. While on the one hand he propelled quantitative historical research toward the future, on the other he failed in the interpretation of certain aspects and periods of the history of Catalonia, which is why so many of his contributions are now under review.

KEY WORDS:

Historiography, *Pactisme*, *Remences*, authoritarian monarchy, absolutism, Francoism, democratization.

Els eixos biogràfics

Nasqué a Girona i es formà prop de Bosch Gimpera però, sobretot, del catedràtic andalús de la Universitat de Barcelona Antonio de la Torre y del Cerro. El seu

* L'origen d'aquest text és una conferència feta a València el 26 de novembre de 2010, organitzada per la institució cultural centenària Societat Coral el Miquelet. La biografia més completa de Vicens Vives és la de J. M. MUÑOZ LLORET, *Jaume Vicens i Vives (1910-1960). Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, 1997.

biògraf Josep Maria Muñoz diu que va heretar del primer la necessitat d'interpretació i de síntesi, i del segon, estudiós de l'escola castellana del dret, els plantejaments positivistes i el rigor de l'erudició. També ens diu que la influència de tots dos mestratges, força diferents, consolidà en Vicens un caràcter eclèctic.

Essent professor de la Universitat de Barcelona de la mà de De la Torre, i sense que es destaqués per cap posicionament polític, el seu casament civil amb una Rahola, una família important de Girona, li provocà, a l'entrada de Franco, un expedient de depuració. El Tribunal de Responsabilitats Polítiques proposà la seva separació de la professió docent, però pressions diverses van permetre que tot quedés en una inhabilitació per a càrrecs directius i el seu trasllat docent fora de Catalunya, la qual cosa explica la seva breu estada a Baeza (uns mesos del 1943). Durant aquests mesos Vicens va participar en un congrés històric al monestir de La Rábida, que fou important per a la seva trajectòria posterior perquè li va permetre entrar en contacte amb un cercle d'estudiosos i d'historiadors de l'Opus Dei (entre els quals, Rodríguez Casado, Calvo Serer i Pérez Embid). Aquests contactes foren decisius per modificar la seva situació acadèmica i guanyar el 1947 una càtedra d'història moderna a la Universitat de Saragossa i el 1948 una de moderna i contemporània a la Universitat de Barcelona.

Vicens fou una personalitat de pensament polític obert però, sobretot, acomodable a les condicions. En el marc del període republicà havia desenvolupat un tarannà liberal, però la seva personalitat vitalista i hiperactiva no li permetia pas mantenir-se en l'ostracisme d'una marginalitat sota el franquisme. Per aquesta raó, i per raons probablement també econòmiques de postguerra, li observem en les primeres hores del franquisme unes tendències de regust germanòfil que desemboquen en teories de determinisme geopolític, fruit de les quals és: *Espanya: geopolítica del estado y del imperio* (1940), al costat d'obres de consum popular de to quasi nacionalcatolicista, com ara *Mil figuras de la Història. Nombres ilustres, vidas famosas* (1944) o *Rumbos oceánicos. Los navegantes hispanos* (1946). Acabada la Segona Guerra Mundial i en el marc, doncs, d'un nou escenari internacional, li observem la voluntat de democratitzar el règim des de dins i li coneixem alguns moviments en aquest sentit, al costat del monàrquic Santiago Nadal i d'homes de l'Opus com el ja citat Florentino Pérez Embid, aleshores amb un càrrec dins el Ministeri d'Informació i Turisme. En aquest context i pensant en la possibilitat d'una suavització del règim, conjuntament amb Josep Vergés, de *Destino*, tingué una entrevista fracassada amb aquest propòsit (1955) amb el tinent general Martínez de Campos, tutor de Joan Carles de Borbó.

Després dels acords hispanoamericans i del concordat de 1953, començà a pensar una mica més en termes catalans, i es va decantar cap un catalanisme conservador que, eventualment, el connectà amb actuacions més o menys contestatàries (Paranimf de 1957, vaga de tramvies de 1957, contactes amb Montserrat i amb el clandestinitzat IEC, signa la protesta de 1959 contra Galinsoga, s'entrevista amb Tarradellas a l'exili i col·labora amb *Serra d'Or*). També manté relacions amb el catalanisme polític més soterrat (Josep Benet, Joan Raventós, Maurici Serrahima, Edmon Vallès o Rafael Tasis, entre d'altres). Mai, però, no va ser partidari, de cap trencament rupturista amb el franquisme i sempre s'hi excusà en termes de realis-

me. El 1956 elaborava un manifest i participava en la creació d'una Aliança pel Redreç de Catalunya, amb una mena de full de ruta d'actuacions per portar a terme. Segurament allò més destacable d'aquesta mena d'aliança foren els contactes amb la burgesia empresarial catalana, en concret els contactes amb el Club Comodín de Ajedrez, encapçalat per Carles Ferrer Salat (el futur cap de la patronal espanyola). Els objectius d'aquests contactes eren impulsar la burgesia empresarial catalana a abandonar la marginalitat i a no desentendre's de la política espanyola. A ella dirigeix les paraules: «sou vosaltres la nova generació, els que completareu la Revolució Industrial»; és a dir, Espanya està per industrialitzar i, segons ell, això ha de ser impulsat políticament pels catalans, la qual cosa comporta com a valor afegit la democratització d'Espanya. Fruit d'aquesta visió vicentiana fou la creació del Círculo de Economía, fundat el 1958 en el marc d'una voluntat d'intervenció econòmica i intel·lectual de l'empresariat català en l'etapa del Pla d'estabilització del 1959. Vicens va cohesionar el grup organitzant reunions d'empresaris amb intervencions, entre d'altres, de Josep Trueta, Jesús Pabón, Josep Benet i Calvo Serer. Eren les anomenades reunions del dijous, que debatien sobre història i economia. Fins avui, el Círculo de Economía ha estat encara un referent general indiscutible dins l'economia de l'Estat espanyol. Ara, la crisi i el directori europeu fan pensar que això ja no és ni seguirà sent així.

En aquest moment podríem tenir presents les paraules de Josep Pla, de la dècada dels cinquanta, recordades darrerament pel seu biògraf i per més d'un, les quals verifiquen la personalitat versàtil i magnètica de Vicens:

[...] «ara és l'ídol de tothom: dels frares de Montserrat, dels jesuïtes de Sant Cugat, de l'Opus Dei, dels capitalistes, dels socialistes, dels exiliats, dels cristians, dels estrangers antifranquistes. És un polític, i l'admiració que sento per ell és positiva».

Vicens, historiador polifacètic

El Vicens historiador requereix un tractament propi. Amb la seva tornada a Barcelona Vicens va emprendre una etapa de plenitud, i no tan sols a nivell acadèmic. Ja el 1942, juntament amb el seu cunyat Frederic Rahola, havia fundat l'editorial Teide (amb l'anagrama simbòlic d'un volcà) que havia de tenir un paper important en la renovació dels llibres de text a l'Estat espanyol. Ara simultanieja la docència universitària amb l'activitat en la secció barcelonina del CSIC i crea a la Universitat de Barcelona el Centro de Estudios Históricos Internacionales, la revista *Estudios de Historia Moderna* i la revista bibliogràfica *Índice Histórico Español*. Inicia contactes amb els principals historiadors europeus de la seva època: Arnold Toynbee, Lucien Febvre, Fernand Braudel. La participació el 1950 al IX Congrés Internacional de Ciències Històriques a París és el marc mitjançant el qual entra en contacte amb la historiografia europea, especialment amb la revista *Annales* de Lucien Febvre, d'on s'ha dit que extreu la importància dels fets econòmics i l'eficàcia del mètode estadístic. Jo diria, però, que Vicens,

més que ser un innovador, era, sobretot, un home que sabia captar la novetat i, si voleu, les idees de moda.

L'anàlisi de la seva obra historiogràfica verifica que fou un home d'una gran capacitat de treball i versàtil. Especialitzat, per la seva relació amb Antonio de la Torre, en el segle xv. En el curs de la seva curta (50 anys) però prolífica (llibres i articles a dojo, sense comptar intervencions menors periodístiques) vida, va anar eixamplant els seus camps de treball des de diverses perspectives. La seva tesi doctoral, *Ferran II i la ciutat de Barcelona* (llegida el febrer de 1936, a tocar de la guerra, davant d'un tribunal format per Bosch Gimpera, Antonio de la Torre, Lluís Pericot, Alberto del Castillo i Ferran Soldevila), sortia publicada ja en plena guerra entre 1936 i 1937, i va quedar sepultada i sense distribució, en especial el tercer volum, el dels documents, als soterranis de la Universitat de Barcelona a causa de la Guerra Civil, primer, i pel fet de ser escrita en català, després (ara se n'acaba de fer una reedició).¹ Cal pensar que deu ser una de les primeres tesis que es llegien a Barcelona en el marc de la Universitat Autònoma republicana. Després de la guerra, durant uns anys, la seva activitat científica fou dedicada a aquest segle xv, que compta amb una extensa bibliografia. Al costat del *Ferran II i la ciutat de Barcelona* de l'etapa republicana, publicà posteriorment: *Política del rey católico en Cataluña* (1940), *Historia de los remensas en el siglo xv* (1945), *Juan II de Aragón, 1398-1479: monarquía y revolución en la España del siglo xv* (1953), *El gran sindicato Remensa, 1488-1508: la última etapa del programa agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico* (1954), i la pòstuma *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón* (1962).

Hem parlat d'una personalitat que anà eixamplant la seva actuació en diverses perspectives, i les remarcarem, tot i que algunes, en part, ja han estat esmentades:

En primer lloc, va ampliar la perspectiva cronològica de la historiografia catalana trencant la dependència d'aquesta respecte de la història medieval, tot i que cal tenir present que ja Antoni Rovira i Virgili i Josep Sanabre tenien treballs en curs sobre la guerra dels Segadors que pretenien trencar amb aquesta dependència.

Va ampliar el marc políticogeogràfic historiogràfic fent un salt cap a la història peninsular i internacional. A ell també li devem una *Història general moderna*, manual en dos volums (1951-52) com també la direcció d'una *Historia social y económica de España y América* (1957).

Va ampliar la temàtica historiogràfica: sense abandonar la història política i el positivisme, incorporà l'economia en el discurs històric, seguint les pautes internacionals de la historiografia europea posterior a la Segona Guerra Mundial.

Com ja he dit, va crear estructures i recursos acadèmics nous, és a dir, la fundació del Centro de Estudios Históricos Internacionales (continuats per Emili Giralt i encara vigents), la creació de la revista *Estudios de Historia Moderna* (1951-59) des d'on es van donar a conèixer els primers treballs de J. H. Elliott, de Pierre Vilar, de Carme Batlle, de Josep Fontana, d'Emili Giralt i de Jordi Nadal, entre

1. J. VICENS VIVES, *Ferran II i la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, Editorial Vicens Vives, 2010, (Jaume Vicens Vives. Obra Escollida, 4. Amb pròleg de Miquel A. Marín Gelabert).

d'altres, la creació de la revista bibliogràfica *Índice Histórico Español* i la fundació de l'editorial Teide. Mentre amb la seva mort s'acabà la revista *Estudios de Historia Moderna*, continuen encara *Índice Histórico Español* i l'editorial, ara en dues empreses diferents. La creació, ja ho hem dit, de l'editorial Teide amb el seu cunyat Frederic Rahola va comportar el 1956 la programació d'uns volums, dins d'una col·lecció titulada «Biografies Catalanes», que són una història de Catalunya encoberta portada a terme, pel que fa al segle per xv, pel mateix Vicens; el xvi-xvii, per Reglà; el xviii, per Mercader; i *Industrials i polítics del segle XIX*, per Vicens i Montserrat Llorens. El títol de la col·lecció, «Biografies Catalanes», responia al fet que sota la tapadora biogràfica dels comtes rei, dels Trastàmara, dels virreis, dels capitans generals i dels principals industrials històrics catalans es feia, de fet, una història de Catalunya.

Finalment va practicar l'assaig: s'implicà en l'assaig historicopolític amb una perspectiva cívica. De fet la seva trajectòria evolucionava cap a concebre la història com a instrument de coneixement i bagatge per fer política, la qual cosa explica que la seva especialització sobre el segle xv fos aparcada per fer una aproximació al segle XIX català, amb el seu *Industrials i polítics del segle XIX* (1958), que fou traduït a l'espanyol amb el títol *Los catalanes en el siglo XIX* (1958), amb un pròleg d'Emili Giralt. Tal com diu Jordi Nadal, sobretot pel que fa als estudis contemporanis,

[...] «l'obra de Vicens serà sempre una obra de joventut: potser menys adquisicions definitives que hipòtesis de treball, potser més intents que realitzacions... conscient de la dimensió política de la seva obra».

De la utopia dels arxius havia passat, segons el mateix Vicens, a contribuir a posar sentit de responsabilitat i coherència en un país condemnat a la baledreria (1956). Vicens, no escriu per als derrotats el 1939, sinó per a unes elits empresarials i professionals que volia que esdevinguessin classes dirigents.

La dimensió historiogràfica de Vicens cal entendre-la en el marc d'una postguerra que soterrà tota la historiografia catalana que l'havia precedit. Per aquesta raó Vicens Vives sol aparèixer com un bolet aïllat. No és el primer en la internacionalització de la nostra historiografia. Només cal mirar els *Anuaris de l'IEC* anteriors a la derrota republicana per adonar-se del grau d'internacionalització de la historiografia catalana en plena República, abans de Vicens. En tot cas ell reinicia aquesta internacionalització en el marc del tall dramàtic i repressiu de la guerra i de la postguerra. Abans de Vicens hi havia Història i aquesta tenia circulació internacional, començant, entre d'altres, pel mateix Ferran Soldevila, per Salvador Sanpere i Miquel o fins i tot per Antoni Rovira Virgili, aquest darrer més periodista. Després de la guerra i de la postguerra en sobreviuen professionalment i socialment pocs: Ferran Valls i Taberner, el qual havia fet expiació del seu catalanisme amb l'article «La falsa ruta», un article contrari a la República, i el mateix Vicens, el qual ja hem vist que reprenia ben aviat l'activitat acadèmica de la mà de l'Opus. Cal esperar als anys cinquanta i seixanta per trobar un Ferran Soldevila, revifat i de llarga vida, el qual el 1963 feia la segona edició de la seva *Història de Catalunya* (cal dir que

ni aquesta història ni la de Rovira havien deixat de llegir-se en les catacumbes del franquisme) i entre 1952 i 1954, des de l'editorial Ariel, publicava una *Historia de España* en vuit volums.

Hi havia hagut un canvi generacional precipitat per una derrota militar i política de greus conseqüències, que va col·laborar a defenestrar tot allò que respirés republicanisme i catalanitat.

No cal treure mèrits a Vicens, però sí que cal resituar les coses. Entre els seus mèrits cal destacar també la lluita per la creació de les càtedres d'història econòmica. I cal tenir present el moment en què ho fa: en plena reconstrucció de l'Europa posterior a la Segona Guerra Mundial. La seva empenta en aquest sentit és l'olfacte de la situació. En l'etapa anterior, en plena Segona Guerra Mundial, la seva preocupació havia estat la geopolítica, una disciplina en ascens a l'Europa de la fi del XIX i el començament del XX que no cal menysprear (perquè fa de Vicens un bon cartògraf de geografia històrica), però que sovint conté grans dosis d'imperialisme europeu intern i extern a l'estil nazi. La geopolítica com a eix del discurs històric era ara substituïda per Vicens per l'economia.

Entre la història i la política: Alguns dels seus eixos ideològics

Ara bé, ell és, abans de tot, ja ho he dit, especialista del segle XV català, i en plena joventut és, sobretot, un historiador d'història política amb alguns components jurídicistes l'obra cabdal del qual és la tesi doctoral: *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, de la qual voldria dir alguna cosa perquè té conseqüències interpretatives en el conjunt del pensament vicentià. Aquesta tesi té la virtut dels estudis positivistes pel seu rigor documental, però conté afirmacions que avui dia ja són revisables i revisades. En primer lloc, cal tenir present que l'ambició del Vicens més jove fou sobretot una reconstrucció del segle XV català en termes crítics envers la visió de l'escola històrica catalana dels Estudis Universitaris Catalans creats el 1902 i de l'Institut d'Estudis Catalans creat el 1907. Aquesta historiografia es corresponia amb els plantejaments historiogràfics del liberalisme de l'Europa decimonònica. Positivisme documental i ideologia nacional catalana, historiografia tipificada com a romàntica segons definició de Vicens; tot i que no més romàntica que el Jules Michelet de la Revolució Francesa, i prou més documentada. El seu *Ferran II i la ciutat de Barcelona* es dirigia sobretot contra Salvador Sanpere i Miquel i especialment contra el seu *L'alçament de Mieres* dels Jocs florals de Barcelona de 1879 i contra l'obra *Barcelona en 1492* (Ateneu barcelonès, 1893). Sanpere i Miquel havia estudiat el plet agrari remença en el context del canvi de dinastia (pas del casal de Barcelona als Trastàmara). Sanpere i Miquel considerava que l'entronització Trastàmara s'havia fet en termes de violència, i no pas per la via de l'autodeterminació legal i jurídica, i feia una dura crítica contra el rei Joan II de la nova dinastia. Veia la guerra de la Generalitat catalana i el Consell de Cent de Barcelona del segle XV contra Joan II com un resultat de la política antipactista dels nous reis Trastàmara. Veia en aquests reis una actuació oportunista i a la recerca de partidaris per als seus interessos autoritaris o absolutistes. Joan II per a Sanpere i Miquel havia instrumentalitzat els conflictes sociopolítics catalans (dels remences del camp contra els seus

senyors o dels menestrals de la ciutat contra els grans comerciants) per reforçar les posicions de la monarquia autoritària enfront de les institucions pactistes (és a dir, enfront del sistema de poder parlamentari català que havia reeixit als segles XIII i XIV tot limitant el poder regi). Vicens lamentava, per exemple, que Sanpere i Miquel volgués treure partit de l'atemptat comès pel pagès de Banyamàs contra el rei Ferran el Catòlic (1492). Segons Sanpere i Miquel, Banyamàs no era un boig sinó un pagès desesperat per les iniquitats del rei amb els remences, algunes de les quals les hauria sofert més o menys directament. Segons Sanpere i Miquel, el rei, com a conseqüència de l'atemptat, veié créixer el seu poder, i aleshores, sense cap mirament, prenent com a motiu la necessitat de transparència financera de les institucions catalanes en plena postguerra del segle XV, havia portat a terme un cop d'estat (1488 i 1498) sobre el sistema electoral de la Generalitat i del Consell de Cent. Encara més, per a Sanpere i Miquel l'expulsió jueva havia afeblit l'economia del país i l'establiment de la Inquisició havia preparat el terreny per a la intervenció del rei sobre les institucions.

Vicens va voler capgirar del tot aquestes interpretacions: Casp havia estat una decisió jurídica legal feta amb el consentiment d'una Catalunya debilitada per la crisi de la baixa edat mitjana. S'havien exagerat els efectes negatius de l'expulsió jueva, la Inquisició havia estat implantada només en el marc de les preocupacions morals i religioses del rei. El país havia quedat momentàniament baldat. La intervenció del rei contra la Diputació i el Consell de Cent no havia estat ben bé un cop d'estat sinó una intervenció feta a fi de bé per posar ordre al desgavell de les finances d'aquestes institucions en la postguerra i, pel que fa als remences, el rei havia estat el seu redemptor. Aquestes idees han tingut pes durant molts anys, però ara tot això s'està revisant i amb nous plantejaments es recuperen moltes de les visions de Sanpere i Miquel i de Rovira, el qual les havia acceptat. Casp havia adoptat unes formes aparentment parlamentàries, però de sotamà havien jugat a fons l'exèrcit del d'Antequera, la compra de vots i la intervenció del papa Luna (Benet XIII)² (F. Soldevila, J. Perarnau, J. Riera, etc). La Inquisició fou des del començament un instrument d'intervenció reial amb l'excusa de l'ortodoxia contra la dissidència política per intervenir i confiscar béns al servei de la Corona a fi de desactivar la dissidència (ús polític, per exemple, de l'acusació de sodomia).³ La intervenció reial sobre la Diputació i el Consell de Cent tenia com a objectiu fer-se amb el poder de les institucions començant per les finances.⁴ El plet remença podria haver acabat

2. F. SOLDEVILA, *El compromís de Casp, resposta al Sr. Menéndez Pidal*, Barcelona, 1971; J. PERARNAU, «Cisma d'Occident i Compromís de Casp», *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià*, Barcelona, IEC, 1986, 55-70; J. PERARNAU, «Conxorxa entre Ferran d'Antequera i Benet XIII», *ATCA* 5, 1986, 286-295.

3. W. MONTER, *La otra Inquisición*, Barcelona, Crítica, 1992; F. SÁNCHEZ FERNÁNDEZ, *La sodomía en el tribunal del santo Oficio de Barcelona*, treball DEA, Universitat de Barcelona, 2005-2007.

4. A. CASALS, «Vicens Vives i el redreç de Ferran II a Catalunya, cinquanta anys després», *Revista de Catalunya* 35, 1989, 50-61; en aquest sentit s'encaminen les recerques sobre el segle XV català de Josep Fernández Trabal.

el 1462 amb la concòrdia de Barcelona i no el 1486 amb la sentència arbitral de Guadalupe, és a dir, més de vint anys abans.⁵

Vicens, en voler objectivar la història i voler desdramatitzar la historiografia que anomenava romàntica, va caure en tres paranys: la desqualificació de les institucions pel seu caràcter estamental, l'admiració per la monarquia com a símbol de modernitat i la negació del model pactista com a sistema amb capacitat i qualitat per resoldre afers públics. Ni les institucions eren al cent per cent angelets, ni el rei, cap redemptor. Ara, però, amb nous ulls, es fa una relectura dels romàntics (de Sanpere Miquel a Soldevila passant per Rovira). Certament, les institucions històriques no eren democràtiques en el sentit actual del mot, però eren més representatives i socialment més fluïdes i amb capacitat d'evolució que l'estructura reial. Estaven més capacitades per resoldre afers públics que la monarquia: des de la política econòmica fins a la política monetària i d'ordre públic, com demostren les constitucions i els capítols de cort. Tenien capacitat tant de projectar una política hidràulica com d'establir les bases del sistema successori familiar. Estaven capacitades, també, tant per legislar sobre deute públic i el sistema creditici com per posar les bases d'una concòrdia social remença.

Cal relacionar aquestes idees historiogràfiques del jove Vicens amb les seves idees polítiques de maduresa. Vicens se l'han disputat des de Pujol fins al mateix PSUC, però val a dir que sobretot fou un home d'ordre, poc inclinat a cap nacionalisme català de confrontació amb l'estat i sempre admirador d'un poder fort. Aquesta percepció és fa molt evident en la seva *Notícia de Catalunya*, on aquestes idees transpiren.

Per a Vicens la modernitat dels segles xvi a xviii passava per la monarquia preeminencial (el minotaure) i l'atlantisme exclusiu. La desqualificació que Vicens fa en la *Notícia de Catalunya* del pactisme històric i de les bases econòmiques del Mediterrani en contrast amb la visió positiva del poder reial i de l'Atlàntic ens ofereix un Vicens incapaç, d'una banda, d'entendre el poder públic en termes republicans, fins i tot en l'època contemporània, i, de l'altra, incapaç d'observar les continuïtats, malgrat l'atlantisme, de l'economia mediterrània. Tampoc mai no va entendre els trasbalsos revolucionaris del segle xv. És significatiu el tracte negatiu sense fissures que fa de la pagesia radical del segle xv (de Pere Joan Sala, per exemple). Això es correspon amb la seva visió negativa, sense gaire reflexió històrica dels trasbalsos revolucionaris dels segles xix i xx, de la nostra història.

Potser on això es veu millor és en un article pòstum escrit per a l'XI Congrés de Ciències Històriques de 1960 titulat «Estructura administrativa estatal en los siglos

5. Com ja ho havien dit Salvador Sanpere i Miquel i Elies Serra Ràfols, actualment s'inclinen més o menys dins d'aquesta visió: J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença a la Catalunya del segle xv (1388-1486)», *Afers. Fulls de recerca i pensament* 42/43, 2002, 587-624; o I. MUXELLA, «Jaume Vicens Vives i la guerra del segle xv», *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens Vives*, Cabrera de Mar, Galerada, 2010, 79-104. I cal no oblidar l'important treball de C. FORT MELLÀ, «La Diputación de Cataluña y los payeses de remensa. Sentencia Arbitral de Barcelona (1463)», *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, 1965, vol. I, 431-444.

xvi y xvii», amb el qual Vicens feia la seva aportació al debat sobre la monarquia absoluta que des de 1950 i 1957 es discutia en aquests congressos de ciències històriques. El centre de la seva reflexió sempre és el terreny del poder del príncep. Tot i advertir que no es pot confondre monarquia absoluta amb estat nacional, considera que els estats contemporanis actuals han reeixit gràcies a aquest passat absolutista o preeminencial. Vicens compara, sobretot França i Espanya i amb prou feines s'atura en el cas anglès i res no diu del cas holandès. És a dir, mai no té present cap contramodel històric de la monarquia autoritària. No contempla en termes positius el valor resistencialista de les constitucions o dels furs, els quals impedièen el príncep modern dilapidar els recursos dels seus vassalls en guerres de caràcter dinàsticopatrimonial mentre permetien determinats èxits econòmics de la societat civil.

Aquesta visió del segle xv li permet observar la Catalunya moderna com una societat perifèrica anacrònica i sense cabuda en el discurs de la modernitat.

De la *Notícia de Catalunya* i de l'*Aproximación a la Història de España* o del *Manual de Historia Económica de España*, fet en col·laboració amb Jordi Nadal, podem extreure prou bé també aquestes idees històriques d'abast polític del pensament vicentí.

Abans de passar a situar la relació Catalunya-Espanya en Vicens Vives, vull indicar que *La Notícia de Catalunya* és vàlida per al conjunt dels Països Catalans. Ell mateix, en les paraules preliminars de l'edició de la *Notícia* de 1960 escrites el 1953, diu:

«Si hem d'assolir alguna conclusió d'ordre general al capdavant dels nostres esforços, cal comptar amb les veus dels catalans que l'expansió dels avantpassats féu créixer i perpetuar més enllà del territori estrictament del vell Principat. Valencians i mallorquins ens han donat ajut per a realitzar aquest propòsit d'instrospecció col·lectiva» (*Notícia*, p. 12-13).

Per aquesta raó inicialment ell havia considerat més escaient titular l'obra «No saltres els catalans» (títol que més tard serví a Joan Fuster i encara més tard a Josep Melià). El gentilici catalans o català va servir també, en aquelles dates, per a la *Història dels catalans* d'Ariel iniciada el 1961 i per a *Un segle de vida catalana* (Alcides, 1961), ambdues obres d'abast dels Països Catalans. Dit això, és de rigor assenyalar que el pes del pactisme, del patriciat urbà i de la menestralia, malgrat singularitats regionals, és una realitat històrica del conjunt dels Països Catalans. El mateix Vicens en parlar de la creació d'un nou regne no s'està de dir indirectament que aquest era la continuïtat territorial d'una faixa marítima (*Notícia*, p. 134), de la mateixa manera que indica que l'extensió de la jurisdicció metropolitana de Tarragona preparà la plataforma religiosa de la futura Corona d'Aragó (o Corona catalanoaragonesa) (*Notícia*, p. 88) o el fet que consideri que l'estat català s'eixamplà damunt d'una base triangular rica de possibilitats polítiques (*Notícia*, p. 134). Això és així, tot i que contribueix a crear la idea reglariana que de la crisi catalana del segle xv se'n beneficià sobretot el flanc marítim de la *commonwealth* catalanoaragonesa i en especial el Regne de València. Una idea que caldria exa-

minar de nou, especialment en vista de la revisió de la crisi baixmedieval catalana. Gaspar Feliu ha començat a posar dubtes sobre la idea de crisi total catalana tot posant l'accent en els canvis socioeconòmics i en les disfuncions polítiques.⁶ S'han fet encara molt pocs anàlisis del territori catalanoaragonès històric en termes d'unitat territorial econòmica amb coherència interna. Oriol Junqueras ha plantejat ja algunes coses en aquet sentit.⁷ Per als catalans del segle XVII la Corona catalanoaragonesa era una unitat econòmica independentment de les divisions regnícoles. Aquesta visió dels Països Catalans, o d'assimilació d'aquests a la Corona catalanoaragonesa, fa que tot el que Vicens diu del pactisme català sigui aplicable al conjunt dels Països Catalans. Vicens sembla, doncs, tenir la percepció de l'existència d'una formació social catalana que va més enllà del Principat, però lligada a Espanya.

La visió de Vicens sobre la relació Catalunya-Espanya ja la podem observar en l'*Aproximación* de l'any 1952, on el seu objectiu és situar el «pluralismo hispánico». Vicens, prou convençut de l'existència d'una Espanya visigòtica, en observar la situació posterior a la «invasión musulmana», escriu: «entonces, nacen las Españas en su pluralidad», tot titulant un dels capítols amb un significatiu: «El legitimismo astur y la intrusión franca en España». La voluntat historiogràfica de Vicens és un discurs històric adequat al discurs polític de l'Espanya plural.

En els seus assaigs històrics, ja sigui la *Notícia*, ja sigui l'*Aproximación*, seguint els criteris del seu *Ferran II* critica el model polític pactista català i el seu resistencialisme. Un anacronisme polític, diu, en temps de monarquia. En canvi, a diferència de Catalunya, Castella ha fet Espanya i s'ha familiaritzat amb el poder, mentre que els catalans no han sabut ni tant sols infiltrar-se dins el poder del minotaure. Per a Vicens el pactisme català ha defugit la missió hispànica i ha creat una mentalitat de submissió i d'irresponsabilitat política hispànica. Per a ell això és la causa fonamental del triomf de la monarquia en termes de Nova Planta. Castella ha fet Espanya. Ara bé, també diu que, mentre Castella triomfava en el terreny polític, Catalunya predicava la redempció pel treball i preparava d'incògnit una nova Espanya al seu gust a través de la seva capacitat de treball. El dinamisme ocult d'aquest país feiner, escriu, esclatava al segle XVIII. La capacitat de treball dels catalans és obra d'una legió d'obscurs herois i la capitalització del seu treball és el que ha permès, diu, que tinguem història econòmica. A la recerca d'un model d'estat-nació sobre la base del mercat (un raonament del segle XX europeu posterior a la Segona Guerra Mundial tan preuat pel marxisme) Vicens afirma que la industrialització i el proteccionisme catalans permeteren l'articulació d'una economia a Espanya: el fet més transcendent del segle XIX en el qual els catalans, diu, articulen per la base. Aquesta, en gran manera, és la visió del *Manual de Historia Económica* que

6. Gaspar Feliu ha escrit diversos treballs sobre aquest tema. En destacó el darrer: «La crisi de la Baixa Edat Mitjana», *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens Vives*, Cabrera de Mar, Galerada, 2010, 37-58.

7. O. JUNQUERES, *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Sant Vicenç de Castellet, Farell, 2005.

ha portat a Jordi Nadal a parlar de Catalunya, fàbrica d'Espanya. S'ha parlat de la necessitat de liquidar mites i liquidar invents de tradició, però ningú no s'ha atrevit encara a liquidar una altra mena de mites més complexos, com són els derivats de la construcció d'una història econòmica d'Espanya en plena etapa franquista, plena de mites de conveniència. Algú, per exemple, hauria d'explicar que per comerciar amb Amèrica no calia ser espanyol, o que a Espanya hi podia haver tanta diàspora catalana com genovesa, o que els catalans veiessin amb bons ulls el canal de Suez i simpatitzessin amb el cònsol Lesseps en ple segle XIX.

Vicens acompanya la seva visió d'una vertebració econòmica d'Espanya des de Catalunya amb constants queixes perquè aquesta suposada vertebració econòmica no hagi anat acompanyada d'una autèntica voluntat política espanyola per part dels catalans. Els catalans, per a Vicens, o bé s'han limitat, amb cofoisme pragmàtic, a buscar esclatxes d'intervenció institucional civil (com la Junta de Comerç del XVIII o altres institucions civils econòmiques), o bé s'han esplaiat en avalots contra l'estat (que Vicens defineix com a gresca revolucionària). El cert és que al segle XIX Catalunya ha afaïçonat espanyes a imatge seva tot desenvolupant tesis diverses: provincialista, foralista, federalista, regionalista, mancomunada, autonomista, iberista, sempre dins l'esfera del mateix estat, però sense èxit perquè l'Espanya del minotaure sempre ha vist aquests models com a desviacions perilloses (catastròfiques) perquè totes han estat receptes catalanes lluny de l'estat. Al costat de l'autisme hispànic, és a dir, de ser dins d'un estat no industrialitzat que cal industrialitzar per democratitzar, Vicens no s'està d'assenyalar el que per a ell són els dos grans defectes catalans que poden explicar també la distància amb Espanya: el radicalisme social i la manca de sentit de poder dels catalans. Per a Vicens, ambdós fets han col·laborat a impedir la transformació d'Espanya. Vicens clama per una responsabilitat no solament envers la pròpia parcel·la, sinó a favor de l'elaboració amb Castella d'un programa comú. És la Pell de Brau de l'Espriu. Els assaigs de Vicens són un combat per un pluralisme hispànic, i fins i tot ibèric, agermanat sense rivalitats, amb tres vessants: mediterrani, continental i atlàntic, amb una coordinació mancomunada. Tota la seva admiració es gira en la generació de 1901 de la Lliga. Per primera vegada, diu, una generació de catalans es plantejava seriosament la qüestió d'Espanya, però l'estat no va recollir la seva força per manca de tradició política per part dels catalans i per recels injustificats, per manca de concordança en el ritme social i polític, per part de l'estat de sempre. Per a ell, aquest havia estat l'únic moment de responsabilitat catalana envers Espanya. La seva visió és camboniana. En canvi, la seva visió de la República és del tot negativa: ell, de fet, la veu com una experiència més aviat de gresca revolucionària.

Vicens sempre va creure en la possibilitat de la democratització i la pluralitat d'Espanya sota la batuta d'una política de l'empresariat català. En aquest sentit té lògica la seva col·laboració a la creació del Círculo de Economía (una simbiosi d'empresariat i intel·lectualitat dins un arc que anava del liberalisme econòmic al comunisme) (1958) en el marc del Pla d'estabilització. Això era un projecte triple: posar les bases d'un desenvolupament de l'Estat espanyol segons paràmetres de l'Europa en creixement posterior a la Segona Guerra Mundial, crear un teixit social favorable a una democràcia formal arreu de l'estat i dibuixar un marc de pluralitat

política territorial esborrant les arestes dels desenvolupaments interns diferenciats. Això obligava els catalans a infiltrar-se en el sistema de poder espanyol. Tinc pocs dubtes respecte al fet que aquest esquema no servís per a la política del «pacto por la libertad» i de «reconciliación nacional de los comunistas» i tinc pocs dubtes que aquest no fos l'esquema d'intervenció del Círculo de Economía dels empresaris catalans aliats amb l'Opus.

Ara, després de més de trenta anys de política de democràcia espanyola i de la sentència del Tribunal Constitucional espanyol sobre l'estatut català de 2006, aquestes idees de Vicens han prescrit o fracassat del tot. Amb el centenari de Vicens recuperem la ideologia que ha impregnat bona part del nostre segle xx, però unes idees actualment envellides i de poca utilitat política.